

grammaticalized and grammaticalized combinations; formal structural and grammatic features of the units are analyzed (simple/ compound/ expanded part of the sentence).

Key words: analytic parts of the sentence, semantic grammatic combinations, grammaticalized combinations, syntactically inseparable word-combinations, attribute, adverbial modifier, objective complement.

Надійшла до редакції 25 грудня 2015 року.

Людмила Попович

УДК 81'367=161.2

МОДЕЛІ ВИРАЖЕННЯ ПОСЕСИВНОГО РЕЗУЛЬТАТИВНОГО ПАСИВУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ¹

*В окремих слов'янських мовах, зокрема в українській, на даному етапі можемо спостерегти інноваційні процеси виокремлення окремих моделей суб'єктних пасивних конструкцій для вираження посесивного результативного пасиву (ПРП). Йдеться про конструкції на зразок **мати** + пасивний дієприкметник, що вказує на результат попередньо виконаної дії. Подібні конструкції можна зафіксувати в розмовній мові, адміністративному, електронному та технічному дискурсах; їм відповідають конкурентні несуб'єктні, з прийменниковим родовим відмінком – поширеним засобом вираження посесивної результативності у східнослов'янських мовах. У статті виокремлено три головні моделі ПРП, що певним чином збагачують парадигму пасиву в українській мові.*

Ключові слова: результативність, посесивність, пасив, українська мова.

1. Результативні конструкції

Результатив як дієслівна форма означає стан предмета, який є наслідком попередньо виконаної дії [ТРК 1983: 7]. Зміни стану, про який йде мова, найчастіше зазнає об'єкт дії, тому результатив у слов'янських мовах переважно формують від перехідних дієслів. Такий тип результативу відомий під назвою об'єктний результатив:

(1) *Водій зачинив двері. Двері зачинені.*

(2) *Учень виконав завдання. Завдання виконане.*

Проте в науковій літературі, з самого початку вивчення цього питання, виділено ще один тип результативу – суб'єктний [ТРК 1983: 9]. Якщо йдеться про суб'єктний результатив, суб'єкт нового стану, що виник унаслідок попередньо виконаної дії, збігається з агенсом цієї дії, напр.:

(3) *Вона має фарбоване волосся* (← *Вона фарбувала волосся*).

(4) *Я маю написану цілу роботу про це* (← *Я написала цілу роботу про це*).

Приклади підтверджують, що суб'єктний результатив найчастіше вказує на зміну стану об'єкта, що є частиною самого суб'єкта, див. (3), або перебуває у власності суб'єкта, див. (4), відтак цей результатив ще називають посесивним [ТРК 1983: 52–53]. Відношення належності в суб'єктних конструкціях найчастіше виражено дієсловом *мати*, тому такий тип посесивності умовно називають «*habere*». Суб'єктні посесивні конструкції розвинені в західнослов'янських мовах, але регулярно функціонують і в південнослов'янських – словенській, македонській, болгарській. Дещо рідше вони з'являються в сербській мові, пор.:

(5) *(словац.) X uvaril polievku. Polievka je uvarená. Otec má polievku. Otec má polievku uvarenú* [ТРК 1983: 19].

(6) *(серб.) X је скувао ручак. Ручак је скуван. Отац има ручак. Отац има скуван ручак* [Поповић 2014].

Прикладом несуб'єктних пасивно-результативних конструкцій можна вважати речення з посесивним давальним відмінком у сербській мові, див. (7), або родовим відмінком з прийменником *у(в)* у східнослов'янських мовах, див. (8):

(7) *(серб.) Детету је лице умивено.*

(8) *(рос.) У меня работа выполнена.*

Посесивний результатив може вказувати і на об'єкт, що є власністю агенса, який над ним виконує дію, але цей об'єкт не становить частини «розщепленого» суб'єкта, а може просто перебувати в його власності або знаходитись на доступному для суб'єкта місці, напр.:

(9) *Він носить записник у кишені.* (← *Він (хтось) поклав записник у свою (його) кишеню*).

(10) *Я маю цю картину у своїй колекції.* (← *Я (хтось) придбав цю картину для своєї (моєї) колекції*).

У даному випадку (див. 9, 10) йдеться про розширення лексичної бази посесивного результативу [ТРК 1983: 18], де цю форму внаслідок лексичних характеристик дієслова-предиката або самого об'єкта віддалено від первинної передумови пасивної результативності, яка полягає в тім, що об'єкт попередньої дії переходить у суб'єкт вторинного, себто зміненого, стану. Такі конструкції (див. 9, 10) не будемо надалі розглядати в цій статті.

На позначення посесивної результативності використовують терміни *посесивний перфект* [Grickat 1961;

¹ Роботу виконано в рамках проекту 178021, за підтримки Міністерства науки, освіти та технологічного розвитку Республіки Сербії.

Пипер 2005: 693] або *посесивно-результативна конструкція* [Номати 2007]. У цій роботі надаємо перевагу терміну, що ввійшов до вжитку в чеськім мовознавстві – *посесивний результативний пасив* [Panevová 2013], оскільки в ньому заакцентовано три типи відношень, ключових і для відповідних українських конструкцій. У суб'єктних конструкціях об'єкт, на який була спрямована дія, спочатку переходить у суб'єкт і тільки після цього входить у посесивну конструкцію, де вказує на об'єкт володіння при предикаті посесивної наявності:

(11) *Марія причесала волосся. Волосся причесане. Марія має причесане волосся.*

У несуб'єктних результативних конструкціях об'єкт, над яким попередньо здійснено дію, виконує функцію підмета у синтаксичній будові кінцевої конструкції. Йдеться про класичну пасивну конструкцію, в якій відбувається перехід логічного об'єкта в граматичний суб'єкт, а агенс, якщо він збігається з посесором, пересувається на позицію непрямого додатка:

(12) *Марія причесала волосся. Волосся причесане. Волосся у Марії причесане.*

У суб'єктних результативних конструкціях сербської мови (див. 6) вживають дієприкметникові форми, утворені від перехідних дієслів, переважно² доконаного виду, що теж схиляє до вибору терміна *посесивний результативний пасив*, тимчасом як у македонській мові у відповідній конструкції можуть бути дієприкметникові форми неперехідних дієслів: *има дојдено*³, так що в цьому випадку краще говорити про *посесивний перфект*. Йдеться про складні семантичні взаємовідношення між суб'єктом результативного стану, агенсом дії, що призвела до зміни ситуації, посесором та об'єктом володіння.

Опису посесивно-результативних конструкцій у слов'янських мовах присвятив чимало праць відомий японський славіст Мотокі Номаті⁴ [Nomachi 2004, 2005, 2006, 2008; Номати 2007; Номати 2007]. Своє дослідження науковець переважно засновував на матеріалі польської [Номати 2007], словенської [Nomachi 2004, 2005], словацької [Номати 2007] та кашубської [Nomachi 2008] мов, тобто тих, що належать до типу мов *habere*, коли йдеться про вираження в них посесивних відношень. Українська мова, подібно до сербської, належить до мов, перехідних між типами *habere* та *esse*, названих так за латинськими відповідниками дієслів, що беруть участь у вираженні посесивного відношення, пор.:

(13) *Я маю брата* (тип *habere*). *У мене брат інженер* (тип *esse* – посесивне значення родового відмінка з прийменником *у/в*).

(14) (серб.) *Имам брата* (тип *habere*). *Брат ми је инжињер* (тип *esse* – посесивне значення давального відмінка без прийменника).

В українській мові, подібно до сербської, посесивна результативність виражається на морфосинтаксичному рівні, див. [Nomachi 2006; Попович 2014]. Сферу функціонування посесивних результативних конструкцій з дієсловом *мати* в українській мові обмежено адміністративним стилем, технічним дискурсом, а також розмовною мовою (переважно в західних регіонах України). У зазначених працях Мотокі Номаті висловлює припущення про те, що посесивно-результативні конструкції з дієсловами із семантичної групи *habere* у слов'янських мовах являють собою результат впливу інших, переважно германських та балканських, мов і тому найпоширеніші там, де був наявний тривалий контакт з німецькою мовою (в кашубській, словенській, словацькій) або з балканськими мовами (напр., в македонській)⁵.

У зазначених дослідженнях, однак, не знаходимо відповіді на питання, якою мірою притаманні конструкції результативного пасиву мовам з перехідним статусом вираження посесивності, тобто тим, у яких її виражають як за допомогою *esse*, так і шляхом використання дієслів з семантичної групи *habere*. Чи можна виокремити в них специфічні семантичні та стилістичні ознаки посесивно-результативних конструкцій? У яких відношеннях перебувають суб'єктний (з дієсловом *мати*) тип конструкції та несуб'єктний (з посесивним родовим або давальним відмінком)? Чим саме мотивовано вибір однієї з конструкцій? Які ще дієслова з групи *habere*, окрім дієслова *мати*, використовуємо в суб'єктних конструкціях? Чи можемо прогнозувати подальший шлях розвитку конструкцій посесивного результату?

В українській мові суб'єктні посесивно-результативні конструкції з дієсловом *мати* належать до периферії функційно-семантичного поля посесивності, але останнім часом чимдалі частіше входять до вжитку, що можна оцінити як інноваційний процес у граматиці. Саме тому необхідно порівняти присутність та

² Окремі дієслова недоконаного виду вказують на зміну стану завдяки своїй результативній семантиці, тому в поодиноких випадках можна утворювати конструкції ПРП з пасивними дієприкметниковими формами таких дієслів, напр.: (серб.) *Он има штампану књигу*, тощо.

³ Наявність дієприкметникових форм неперехідних дієслів у конструкціях пасивного перфекта в македонській мові науковці пояснюють впливом інших балканських мов, зокрема арумунської [Topolińska 2008: 325].

⁴ Окрім указаних праць, Мотокі Номаті опублікував англійською мовою текст лекції про посесивний перфект в сербській мові, прочитаної 2012 року в Чиказькій університеті. Користуючись нагодою, висловлюю вдячність авторові за можливість ознайомлення з текстом лекції, що являє собою розширений та доповнений варіант статті про сербський посесивний перфект [Nomachi 2006], а також за доступ до інших студій науковця, які він надав у розпорядження авторові цієї статті.

⁵ Науковець одночасно висловлює застереження з приводу однозначного трактування посесивних результативних конструкцій як запозичень, покликаючись на інших мовознавців: „Как известно, часто отмечают, что в македонском языке данная конструкция развилась под влиянием балканских языков. П. Илиевски считает, что иностранные языки оказали влияние на македонскую конструкцию с глаголом *има*, но в этом языке не отрицает общее направление развития в индоевропейских языках [Илиевски 1988: 241–242]. То же самое можно сказать о кашубском языке. В этом языке данная конструкция развилась под влиянием немецкого языка“ [Номачи 2007: 601].

прогресування таких інновацій з подібними процесами в інших слов'янських мовах, зокрема в сербській, яка, як вже було зазначено, разом з українською, належить до перехідного типу мов, коли йдеться про вираження в них посесивних відношень:

(15) *X умеблював квартиру. Квартира умебльована: Він має квартиру. Він має умебльовану квартиру // У нього квартира. У нього квартира умебльована.*

(16) (серб.) *X је опремио стан. Стан је опремљен: Он има стан. Он има опремљен стан // Стан му је опремљен.*

Як бачимо, в мовах типу *esse*, до яких належить й українська мова, можна опустити пасивний дієприкметник та одержати замість предикативної конструкції речення з посесивним відношенням та нульовим предикатом:

(17) *У брата – квартира, у мене – будинок.*

У конструкціях з посесивним давальним пасивний дієприкметник не можна опустити, що вказує на первинну функцію вираження результативності, пор.:

(18) *Стан му је опремљен // Он има опремљен стан *Стан му је // Он има стан.*

2. Моделі конструкцій посесивного результативного пасиву (ПРП)

Мотоки Номати свого часу визначив, що в сербських конструкціях ПРП граматичний суб'єкт збігається не з агенсом, а з бенефіцієнтом [Номати 2007: 604]. Як у сербській, так і в українській мові ситуація, проте, дещо складніша. Конструкції посесивного результативного пасиву відрізняються не тільки з огляду на те, чи збігаються посесор або бенефіцієнт з агенсом, тобто з суб'єктом дії, що передувала наявному станові, але й у плані означеності / неозначеності агенса. Поєднуючи ці показники та комбінуючи їх, виокремлюємо три можливі логіко-семантичні моделі конструкцій:

I. Посесор збігається з агенсом попередньо виконаної дії, а сам агенс – означений:

$Pos = Ag, Ag_{def}$ (хоча в поодиноких випадках можливе трактування: посесор може збігатися або не збігатися з агенсом попередньої дії $Pos \neq Ag$, залежно від лексичної семантики дієслова);

II. Посесор не збігається з агенсом попередньо виконаної дії, агенс – означений:

$Pos \neq Ag, Ag_{def}$

III. Посесор не збігається з агенсом попередньо виконаної дії, агенс – неозначений:

$Pos \neq Ag, Ag_{indef}$

У рамках наведених моделей (I, II, III) агенс (Ag) – суб'єкт дії, що веде до зміни стану, може бути формально вираженим:

а) підметом:

(19) *Марія має закінчений факультет;*

б) непрямим додатком:

(20) *Марія має заказано в лікаря;*

в) одночасно підметом та непрямим додатком:

(21) *Університет має підписано 19 угод з іншими університетами.*

В окремих конструкціях формально може бути виражений лише пацієнс, тобто об'єкт зміненого стану, на який була спрямована попередня дія:

(22) *Телефон має налаштований доступ до мережі.*

Для кожної моделі ПРП типовим є те, що в конструкціях з дієсловом *мати*, так само як і в конструкціях з посесивним родовим відмінком, функціонують пасивні дієприкметники, утворені від перехідних дієслів, які вказують на досягнення певного результату. В рамках кожної з виявлених моделей дієприкметники утворено від дієслів певної семантичної групи, що буде показано далі.

2.1. Модель $Pos = Ag, Ag_{def}$ суб'єктні конструкції

У формуванні конструкцій ПРП за моделлю $Pos = Ag, Ag_{def}$ беруть участь дієслова, які можна за значенням умовно поділити на такі групи.

A) Дієслова зі значенням успішного завершення запланованої дії, результат якої веде до виникнення нової ситуації: *записати, написати, зафіксувати, підписати, підготувати, намалювати*, тощо:

(23) *При моїх купальських піснях (й інших обрядових) маю записані мотиви, отже, хотіла б просити п. Лисенка проредувати мені ті мотиви [Лист Лесі Українки до І. Я. Франка, 11.10.1893 р.⁶].*

(24) *Ви ж маєте написані кілька законів [Поступ].*

(25) *Наприклад, маю матеріали, зафіксовані мною ще понад 25 років тому [Закарпаття].*

(26) *Маю власноруч намальовані схеми залізниць семи областей України [orenmind.ua].*

Там, де дієслівна семантика допускає трактування $Pos \neq Ag$, можна вжити й неузгоджені безособові пасивні форми на *-но, -то*, дієприкметникові за походженням, тоді як однозначний збіг агенса з посесором блокує таке вживання, пор.:

(27) *Зараз маємо напрацьовано п'ять тематик [ecumenicalstudies.org].*

(28) **Маю закінчено факультет.*

⁶ Режим доступу: <http://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp>.

У сербській мові ситуація аналогічна, див. (29–30), тоді як у македонській мові неузгоджені дієприкметники з'являються й у випадку збігу агенса й посесора, див. (31).

(29) *Ове године имамо засејано детелином педесет хектара* [Пипер 2005: 693].

(30) **Ја имам завршено факултет.*

(31) *Јас имам завршено факултет пред 2 години*⁷.

У заперечних конструкціях ПРП з пасивними дієприкметниками, утвореними від дієслів зі значенням успішного завершення запланованої дії, результат якої призводить до початку нової ситуації, відсутність такого результату трактується як порушення норми:

(32) *Причина у тому, що не маємо нормально напрацьованого догоспітального етапу екстреної медичної допомоги* [hromadskeradio.org].

У формуванні конструкцій ПРП з дієсловом *мати* особливо активно беруть участь дієслова-предикати реципрокальної семантики, такі як: *підписати, налагодити*, тощо, які одночасно відкривають позиції для двох агенсів, виражених на синтаксичному рівні підметом та непрямим додатком:

(33) *Університет має підписані угоди про співпрацю з Університетом Пенсильванії* [Inau.lviv.ua].

(34) *Коледж має налагоджений зв'язок з Миколаївським національним університетом імені В. О. Сухомлинського* [uk.wikipedia.org].

Б) Дієслова кумулятивної семантики: *заощадити, зберегти, наскладати*, тощо:

(35) *Частину живності довелося продати, трохи мав заощаджених грошей, от і сплатив застава* [Молодий буковинець, 25. 07. 2009].

(36) *Уявіть собі, який би сенс життя мало, коли б всі зароблені гроші ми витрачали, не мали заощаджених чи ще б пак позичали їх (Тиждень і люди, 12.07.2013).*

(37) *Має трохи наскладано – доста* (Г. Пагутяк, Зачаровані музиканти).

Як підтип дієслів цієї семантичної групи можемо розглядати дієслова зі значенням накопичення, збереження інформації, вживання яких є типовим для електронного дискурсу. Останнім часом такі конструкції ввійшли до широкого вжитку, див. (38–41). При цьому, можливі як суб'єктні, див. (38–40), так і несуб'єктні, з родовим відмінком, див. (41), посесивно-результативні конструкції з відповідними пасивними дієприкметниковими формами дієслів *зберегти, пропустити, прочитати*, тощо:

(38) *Маю у PC Studio 3 збережено всі контакти, але не можу перенести на C3322* [Форум].

(39) *Маю збережено "Уроки обережності" [...], можу поділитись без проблем* [forum.mamusi.org.ua].

(40) *Маю пропущений дзвінок* [Розм.].

(41) *У мене сьогодні пропущено дзвінок із 044 354 03 90* [podruga.com.ua].

В) Дієприкметники в конструкціях ПРП утворено і від дієслів з семантикою дії, що веде до поступового часткового або повного покращення ситуації, напр.: *розвинути, натренувати, сформувати*, тощо.

(42) *Україна є однією з провідних країн світу, що має розвинене бджільництво* [www.ukrinform.ua].

(43) *Найкраще це виходить у тих небагатьох, хто має розвинене так зване "третє око" і хто це "третє око" тренує* [rivne-surenzh.com.ua].

(44) *Вона має гнучке і натреноване тіло* [ua.korrespondent.net].

Г) Дієприкметникові форми дієслів, що позначають дію, результатом якої став змінений стан без зовнішніх показників: *прочитати, дослідити, проаналізувати*, тощо. Такі дієприкметники рідко входять до складу конструкцій ПРП через відсутність у них об'єкта-креатива, який би був результатом попередньо виконаної дії і безпосередньо вказував на виникнення нової ситуації:

(45) *Маю прочитані книги "фентезі", можу продати по символічній ціні* [vk.com/wall].

(46) *Маю прочитані "Наталі", "Единственная", "Космополитен". З радістю віддам...* [board.lutsk.ua].

Д) Суб'єктним конструкціям ПРП з дієприкметниками від дієслів деструктивної дії, напр. *зламати, пошкодити, обпекти*, тощо, притаманне позначення минулої дії, наслідком якої є нетривалий стан:

(47) *Він мав зламану ногу. Він зламав ногу // У нього була зламана нога.*

(48) *Вона мала пошкоджену руку. Вона пошкодила руку // У неї була пошкоджена рука.*

(49) *У встановлений законом строк позивачка спадщину не прийняла, бо [...] має зламану руку й довгий час знаходиться на лікуванні* [Справа № 2-1007/11, 4.03.2011. Краматорськ].

(50) *Можливо, він і був лівшею або просто мав пошкоджену праву руку і не міг нею нічого робити* [forum-molodost.in.ua].

Зазначені конструкції містять дієприкметники, утворені від дієслів неконтрольованої дії, що виокремлює їх з-поміж інших, для яких, як вже було заакцентовано, запланованість попередньої дії є однією з головних передумов формування конструкції ПРП.

Конструкції з дієприкметниками, утвореними від дієслів даної семантики, та посесивним родовим відмінком з прийменником *у/в* допускають поширення речення каузативним детермінатором, що недопустимо в конструкціях ПРП з дієсловом *мати*, пор.:

(51) *Обличчя в нього було обпечене при пожежі.*

(52) *Він мав обпечене обличчя.*

⁷ Про еволюцію та семантичні типи македонського посесивного перфекта див.: Митковска Лилјана; Бужаровска Елени, *За има-перфектот во македонскиот стандарден јазик* [режим доступу: <http://www.academia.edu/4329624>].

(53) *Він мав обпечене при пожежі обличчя.

2.2. Модель $Pos = Ag, Ag_{def}$, несуб'єктні конструкції

У конструкціях ПРП з родовим посесивним відмінком форма найчастіше вказує на так званого зовнішнього посесора [Піпер 2005: 695], що вступає у відношення цілого до частини та являє собою непрямий додаток на синтаксичному рівні, а на логіко-семантичному вказує на агенса, який одночасно виступає посесором об'єкта, формально вираженого називним відмінком:

(54) Голова в нього побрита.

(55) Волосся в неї високо підняте.

Іменна частина присудка в таких конструкціях виражена пасивним дієприкметником, утвореним від перехідного дієслова, переважно доконаного виду. У наведених прикладах, див. (54, 55), йдеться про так звану соматичну посесивність, хоча можлива й предметна посесивність – у випадку відношення посесора до предмета, що знаходиться на ньому:

(56) У неї [...] хустина зав'язана на маківці... [http://www.nmck-volyn.com.ua].

У конструкціях ПРП з посесивним родовим відмінком часто наявні відповідні обставини або речення, які визначають посесивну результативність як стан тимчасовий, непостійний, чим такі конструкції однозначно відрізняються від речень з дієсловом *мати*, пор.:

(57) [...] у нього поки руки не забруднені кров'ю... [Правда, 4.6.2014].

(58) *Він має не забруднені поки кров'ю руки.

У випадку наявності в одній конструкції предметної та соматичної посесивності, іменник у називному відмінку вказує на предмет-об'єкт локалізації, локалізатором для якого є частина тіла посесора. При цьому соматизм у локативній конструкції вступає у відношення 'частина-ціле' з самим посесором, вираженим родовим відмінком. Таким чином реалізується подвійне відношення – предметної та соматичної посесивності між посесором, вираженим прийменниковою формою родового відмінка, та об'єктами належності, вираженими іменниками в називному (предмет) та місцевому (частина тіла) відмінках:

(59) В дівчини на руці зав'язана червона нитка.

(в дівчини нитка – предметна посесивність; в дівчини на руці – соматична посесивність)

Такі конструкції можна трансформувати в речення з дієсловом *носити*, яке в даному випадку функційно та синтаксично прирівнюється до дієслова *мати*. Дієприкметники в конструкціях ПРП з дієсловом *носити* переважно поширюються обставинами:

(60) Знатні люди носили рівно підстрижене волосся... (Розвиток перукарського мистецтва).

Про те, що в наведених прикладах наявні посесивні відношення при нейтралізованій семі руху, свідчить можливість заміни в них дієслова *носити* дієсловом *мати*:

(61) Знатні люди мали рівно підстрижене волосся.

Окремим типом конструкцій ПРП з посесивним родовим відмінком, утвореним за моделлю $P = Ag, Ag_{def}$, є речення, що вказують на стан як результат виконання усталеної дії або давньої дії, наслідок якої продовжує бути актуальним:

(62) У неї [...] діти умиті, чисто одягнені, обід зварений (М. Коцюбинський).

(63) У нього були два сини, вже давно забезпечені і відділені набік (І. Франко).

Таким чином, за моделлю $Pos = Ag, Ag_{def}$ формуються суб'єктні конструкції (з дієсловами *мати*, а деколи й *носити*), а також несуб'єктні – з посесивним родовим відмінком. Конструкції з родовим відмінком, на відміну від речень з дієсловом *мати*, можна вжити на позначення нетривалого, перемінного, зворотного стану.

2.3. Модель $Pos \neq Ag, Ag_{def}$

Друга модель конструкції ПРП описує ситуацію, в якій посесор не збігається з агенсом попередньо виконаної дії, що призвела до зміненого стану. Агенси – означений і може бути виражений непрямим додатком у самому реченні або бути розташованим у мінімальному контексті речення. Йдеться про конструкції з дієприкметниками, що утворено від дієслів регулятивно-правової семантики: *зарєєструвати*, *завірити*, *замовити*, тощо, напр.:

(64) Я маю офіційно завірену генеральну довіреність на квартиру від сина.

У ролі агенса в таких конструкціях обов'язково виступає особа, що має повноваження, необхідні для набуття чинності нового стану як наслідку виконаної нею дії. У наведеному прикладі, див. (64), агенсом дії є син, що має повноваження написати довіреність, тобто документ, який фіксує та робить чинною зміну стану.

Важливою передумовою формування конструкцій ПРП за даною моделлю є активна участь посесора у виконанні дії, що призвела до зміни ситуації. Там, де ця умова не задоволено, в українській мові неможливо утворити конструкцію ПРП з дієсловом *мати*, тобто не можна в них ужити дієприкметники від дієслів зі значенням заборони, наказу – прохібітивів, а також пермісивів, комісивів, тощо, які є цілком прийнятними в аналогічних конструкціях західнослов'янських мов, пор.:

(65) *Я маю наказаний відступ.

(66) (чеш.) *Brazilská vláda oznámila svým producentům, že **nebudou mít povoleno vyvážet cukr*** [Panevová 2013].

(67) *Вони не будуть мати дозволено експорт цукру.

Конструкції на зразок *Нам наказано відступати; Мені заборонено палити* не являють собою предмет даного дослідження, оскільки в них займенникова форма вказує не на посесора, а на адресата попередньо виконаної дії. Саме тому конструкції з посесивним давальним відмінком у сербській мові не беруть участі у вираженні ПРП в рамках моделі $Pos \neq Ag, Ag_{def}$ (див. [Попович 2014]).

2.4. Модель $Pos \neq Ag, Ag_{indef}$

Згідно із зазначеною моделлю (2.4) сформовано конструкції, що корелюють з неозначено-особовими реченнями активного стану. У таких реченнях у ролі посесора виступає не суб'єкт, а об'єкт попередньо виконаної дії. Йдеться про так званий реципієнтний пасив [див. Ranevová 2013], коли в пасивній конструкції підметом стає не логічний об'єкт, як у прототипічних пасивних конструкціях, а посесор, частиною якого є об'єкт, на який було спрямовано дію. Логічний суб'єкт у силу своєї неозначеності не виявляє себе на синтаксичному рівні. Такі конструкції можна віднести до посесивного результативного пасиву, позаяк у них наявні відношення посесивності при вираженні пасивного стану:

(68) *Новий Ford Mondeo має вдосконалену 6-ступеневу автоматичну коробку передач* [ford.niko.ua].

Даний тип конструкції, див. (68), типовий для електронного та технічного дискурсів української мови. Сфера її функціонування поширюється завдяки реченням з дієсловом *отримати*, яке, до речі, найчастіше зустрічається в конструкціях з реципієнтним пасивом у західнослов'янських мовах [Ranevová 2013]. На відміну від чеських, словацьких, верхньолужицьких та кашубських конструкцій такого типу, які, як зазначає Мотокі Номаті, можуть бути калькою німецького *bekommen*-пасиву, напр. (чеш.) *Karel dostal vyhubováno; Karel dostal přidány dva tisíce* [Номаті 2007], в українській мові, як і в сербській, агенс у них ніколи не обіймає позицію суб'єкта стану, тобто посесора, натомість залишається неозначеним:

(69) *Дволітровий двигун 4G63 отримав вдосконалену систему управління фазами газорозподілу і допрацьований турбокомпресор* [https://uk.wikipedia.org].

(70) *Програми, що увійшли до складу пакета, отримали покращену швидкість роботи* [microsoftblog.azurewebsites.net].

Аналогічні конструкції поширені також у технічному дискурсі російської мови, для якої в принципі не характерні конструкції ПРП з дієсловом типу *habere*:

(71) (рос.) *Truphone 3 имеет улучшенное качество звука при VoIP-звонках* [www.ixbt.com].

(72) (рос.) *Почтовый клиент Mailbox получил улучшенный поиск и поддержку новых жестов* [www.macdigger.ru].

Дієприкметникові форми дієслів конструктивної семантики, що вказують на досягнення позитивного результату внаслідок цілеспрямованої дії, таких як: *покращити, вдосконалити, налаштувати, змінити*, тощо часто функціонують в рамках моделі з неозначеним агенсом, причому однаково активно формують речення як з дієсловом *мати*, так і з дієсловом *отримати*:

(73) *У НБУ зазначили, що нова банкнота має вдосконалену систему захисту* [patrioty.org.ua].

(74) *Офісне крісло має відмінно налаштовану систему управління і плавну фіксацію* [http://molomo.com.ua/].

(75) *Модель розробили і зібрали за 4 місяці на базі модифікації Aero Super Sports моделі Morgan Aero 8, з якої використали мотор і ходову частину, та Morgan Aeromax, кузов якої отримав змінену задню частину (схожу на зад GT3 без спойлера) і з'ємний дах з двох алюмінієвих частин* [uk.wikipedia.org].

Модель $P \neq Ag, Ag_{indef}$ охоплює також несуб'єктні конструкції з дієприкметниковими формами дієслів деструктивної семантики (*зіпсувати, поламати, пошкодити*, тощо) та об'єктами, що належать до розряду неістот:

(76) *У мене поламана машина.*

У рамках цієї моделі можуть з'явитися конструкції з посесивним родовим відмінком, які неможливо трансформувати в суб'єктні конструкції ПРП з дієсловом *мати* через семантику дієслова, від якого утворено дієприкметник, оскільки вона вказує на змінений стан унаслідок втрати об'єкта, що блокує вживання дієслова *мати*. У таких конструкціях агенс дії, що призвела до втрати об'єкта володіння, неозначений (X):

(77) *Хата в нього спалена. Х спалив хату. Хата спалена. *Він має спалену хату.*

3.0. Висновки

1. Суб'єктні (*мати* + пасивний дієприкметник) конструкції посесивного результативного пасиву (ПРП) являють собою периферне явище категорії пасиву в українській мові, яка належить до перехідного типу, коли йдеться про вираження посесивних відношень, тобто проміжного між типами, умовно позначеними дієсловами *habere* й *esse*. Українській мові також притаманні несуб'єктні конструкції ПРП (родовий відмінок з прийменником *у/в* + пасивний дієприкметник).

2. Частотність конструкцій ПРП з дієсловом *мати* в українській мові залежить від відповідної моделі, за якою її утворено. Найбільш вживаною є конструкція, утворена за моделлю $Pos = Ag, Ag_{def}$. При цьому найактивнішими є конструкції з дієприкметниковими формами дієслів реципрокальної семантики, в яких посесор у функції підмета речення одночасно є агенсом попередньо виконаної дії, тоді як другий агенс виражено на синтаксичному рівні непрямим додатком.

У рамках цієї моделі виокремлюємо декілька груп дієслів, що активно беруть участь в утворенні дієприкметникових форм: а) результативні дієслова зі значенням успішно виконаної запланованої дії; б) кумулятивні дієслова; в) дієслова зі значенням поступової зміни стану; г) дієслова усталеної дії; д) дієслова деструктивної семантики зі значенням неконтрольованої дії.

У конструкціях, утворених за цією моделлю, можливо вжити інше дієслово типу *habere – носити*. Це дієслово-предикат у конструкціях ПРП позбавлено семантики руху, натомість воно отримує значення статичної належності, його вживають як на позначення соматичної посесивності, так і предметної.

3. Конструкції ПРП, в яких посесор є адресатом попередньо виконаної дії, побудовано за моделлю $Pos \neq Ag, Ag_{def}$. Ця модель суб'єктної конструкції ПРП недостатньо розвинена в українській мові, тоді як несуб'єктний тип не зареєстровано. Натомість, у західнослов'янських мовах дана модель широко представлена, включно з реченнями з дієприкметниковими формами, утвореними від дієслів зі значенням заборони та дозволу, що неприпустимо в аналогічних конструкціях української мови.

4. За моделлю $Pos \neq Ag, Ag_{indef}$ утворено конструкції з реципієнтним пасивом, де підметом виступає посесор-неістота, частиною якого є об'єкт дії, що призвела до зміни стану. У такій моделі, крім дієслова *мати*, можна вжити дієслово-предикат *отримати*. Особливо часто вона виявляє себе в електронному та технічному дискурсах. Аналогічні конструкції зустрічаємо в сербській та російській мовах, що вказує на спільну тенденцію до зростання суб'єктних конструкцій ПРП у слов'янських мовах, які традиційно зараховують до *esse* типу вираження посесивних відношень.

Література

Бондарко 1987: Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / А. В. Бондарко, М. А. Шелякин, В. С. Храковский и др. – Л. : Наука, 1987.

Вихованець 2004: Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Університетське видавництво «Пулсари», 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови).

Всеволодова 2013: Всеволодова М. В. (ред.). Русские предлоги и средства предложного типа. Материалы к функционально-грамматическому описанию реального употребления. Книга 1. Введение в объективную грамматику и лексикографию русских предложных единиц / М. В. Всеволодова, О. В. Кукушкина, А. А. Поликарпов. – М. : Книжный дом „Либроком“, 2013.

Загнітко 1996: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996.

Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001.

Загнітко 2006: Загнітко А. П. Морфологічна і семантична структура категорії стану і поля становості / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії. – 2006. – Вип. 14. – Донецьк : ДонНУ. – С. 64 – 73.

Ивић 1960: Ивић М. Диференцијалне синтаксичке особине у словенском језичком свету / М. Ивић // Годишњак филозофског факултета у Новом Саду. – 1960. – Књ. 5. – Нови Сад. – С. 50 – 74.

Илиевски 1988: Илиевски П. Хр. Балканолошки лингвистички студии со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик / П. Хр. Илиевски. – Скопје, 1988.

Митковска 2010: Митковска Л. За има-перфектот во македонскиот стандарден јазик / Л. Митковска, Е. Буџаровска. – Прилози. – 2010. – XXXV/1. – С. 45 – 71.

Номати 2007: Номати М. О посесивно-результативних конструкцијам во славјанских јазиках (на материјале польског јазика в сравнении с другими славјанскими јазиками) / М. Номати // Зборник Матице српске за славистику. – 2007. – № 71 – 72. – С. 599 – 610.

Номаћи 2007: Номаћи М. О тзв. индиректном пасиву у словачком језику (на фону других словенских језика) / М. Номаћи // Синтаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план). Лингвистичке свеске. – 2007. – № 6. – С. 44 – 53.

Пипер 2005: Пипер П. Синтакса савременог српског језика. Проста реченица. – Ред. Ивић М. / П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.

Поповић 2014: Поповић Љ. Посесивна резултативна дијатеза у српском језику у поређењу са другим словенским језицима / Љ. Поповић // 43. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане „Иновациони процеси у српском књижевном језику – утицаји других језика и култура“. – Београд, 2014. – С. 27 – 45.

ТПК 1974: Типологија пасивних конструкцијам. Диатезе и залози. – Ред. А. А. Холодович / В. С. Храковский, С. Е. Яхонтов, Г. Г. Сильницкий и др. – Л. : Наука, 1974.

ТРК 1983: Типологија резултативних конструкцијам (результатив, статив, пасив, перфект). – Ред. Недеялков В. П. / В. П. Недеялков, С. Е. Яхонтов, Ю. С. Маслов и др. – Л. : Наука, 1983.

Grickat 1961: Grickat I. Razvoj značenja glagola imati / I. Grickat // Radovi ANNRBiH. – 1961. – XVIII. – С. 67 – 81.

Mitkovska 2008: Mitkovska L. On the use of habere-perfect in journalistic and administrative style / L. Mitkovska, E. Bužarovska // STUF. 2008. – Vol. 61/2. – P. 128 – 138.

Nomachi 2004: Nomachi M. Pregled kategorije posesivnosti u slovenačkom jeziku – u poređenju sa drugim

slovenskim jezicima / M. Nomachi // Филолошки преглед. – 2004. – № 31/1–2. – С. 127 – 137.

Nomachi 2005: Nomachi M. Neka obeležja posesivne rečenice sa imenicom somatske pripadnosti u slovenskim jezicima – na materijalu slovenačkog jezika u poređenju sa drugim slovenskim jezicima/ M. Nomachi // Primenjena lingvistika. – 2005. – № 6. – С. 44 – 54.

Nomachi 2006: Nomachi M. Nekoliko napomena o tzv. posesivnom perfektu u srpskom jeziku / M. Nomachi // Наш језик. – 2006. – № 37/1 – 4. – С. 43 – 51.

Nomachi 2008: Nomachi M. On the recipient passive in the Kashubian Language (Annex to Milka Ivić's syntactic inventory for Slavonic dialectology) / M. Nomachi // Јужнословенски филолог. – 2008. – LXIV. – С. 273 – 281.

Panevová 2013: Panevová J. Slovníková informace a její použití v gramatice (na příkladu českého slovesa) / J. Panevová // Јужнословенски филолог. – 2013. – LXIX. – С. 75 – 90

Topolińska 2008: Topolińska Z. Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze. Tom 1. Problemy predykcji / Z. Topolińska. – Kraków, 2008.

Посесивный результативный пассив (ПРП) в украинском языке представлен субъектными конструкциями, содержащими глагол типа habere и пассивное причастие. Данные конструкции представляют собой недостаточно изученный инновационный процесс в украинском языке. В работе выделяются три модели конструкций ПРП, каждая из которых в различной мере представлена в украинском языке. Собранный языковой материал показывает, что некоторые разновидности конструкций ПРП в настоящий момент прогрессируют в разговорном языке, а также в электронном и техническом дискурсах украинского языка.

Ключевые слова: посесив, результатив, пассив, украинский язык.

In Ukrainian, the possessive resultative passive (PRP) is represented by subject constructions that are comprised of the verb to have and passive participle. These constructions, which are a grammatical norm in West Slavic, Macedonian, and Bulgarian, are an innovation in Ukrainian that has not been investigated enough. In this paper three models of the PRP construction are differentiated. The degrees of their presence in Ukrainian are different. My linguistic data shows that some varieties of the PRP construction are productive in the colloquial language, as well as in the electronic and technical discourses in Ukrainian.

Keywords: possessive, resultative, passive, Ukrainian.

Надійшла до редакції 28 грудня 2015 року.

Ганна Ситар

УДК 81'367:81'373.7

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Розглянуто особливості застосування методу моделювання до синтаксичних фразеологізмів, що становлять один із різновидів конструкції як конвенційного і некомпозиційного мовного знака, форма та значення якого не може бути пояснена тільки за допомогою поєднання форми та значення його компонентів. Показано, що традиційне для вітчизняного мовознавства конструювання структурних схем речень не дає змогу втілити релевантні ознаки синтаксичних фразеологізмів. Побудова бокс-діаграми як багатошарової моделі, запропонованої в межах конструкційної граматики, дає змогу врахувати не тільки формальні, але й семантичні, прагматичні та інтонаційні параметри конструкції загалом та відповідні властивості її окремих компонентів.

Ключові слова: бокс-діаграма, конструкція, конструкційна граMATика, синтаксичний фразеологізм, фразеологізоване речення, українська мова.

Метод моделювання¹ є одним із провідних методів у сучасних синтаксичних дослідженнях. Моделювання в синтаксисі розуміють по-різному, що безпосередньо корелює з напрямками та концепціями синтаксису, у межах яких працюють лінгвісти. Щодо основної одиниці синтаксису – речення – метод моделювання має специфіку, мотивовану його складністю та багаторівневістю як об'єкта моделювання.

До синтаксичних фразеологізмів² моделювання досі застосовувалося у вигляді структурних схем речення

¹ У цьому дослідженні спираємось на традиційне розуміння моделі. Модель (від лат. *modulus*, зменш. від *modus* «міра, спосіб») – «конструкція, зразок будови певного об'єкта або ділянки дійсності, у лінгвістиці – зразок будови одиниць мови або процесів, що відбуваються за їхньою участю» [Карпіловська 2006 : 20].

² Синтаксичний фразеологізм (в іншій термінології – фразеологізоване речення, синтаксична фразема, нестандартна синтаксична конструкція, мікросинтаксична конструкція) – це особливий тип речення, у якому постійний і змінний компоненти пов'язані ідіоматично й розташовані фіксовано, граматичні зв'язки і прямі лексичні значення слів послаблені або втрачені на сучасному етапі розвитку мови [Балобанова 2004; Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; РГ 1980; Шмелёв 2006 та ін.]. Такі речення є впливовим засобом вираження ставлення мовця до висловлюваного, характерним для розмовного мовлення, текстів художнього та публіцистичного стилів: *Чим не робота! Що за пісня! Оце так відповідь!*